

Illyés Gyula

ÍTÉLET ELŐTT (VI)

II. rész

1

Milyen érzés, ha hegynek, igazi hegynek megy a kocsis? Sanyi eddig legfeljebb csak dombokra utazott. S milyen érzés, ha völgynek megy? Nem szalad neki? A fiú csak képen látott hegyről vágatató kocsit. A kisafa a lovak csánkját verte. Akkor meg hogy léptek?

Neki már a hegy is élmény volt. Látott hegyet, de csak messziről. Ha kiment a házuk mögé, onnan olyat lehetett látni, mintha a sík határ szélén egy óriási kerek vékát borítottak volna szájával lefelé a földre. Az volt a hegy. Nem lehetett elhinni, hogy ő most azon jár.

Tiszta időben s ha jól esett a napfény, azt is meg lehetett látni, hogy az a nagy kúp ott nem egyetlen hegy, hanem egy egész hegyláncolat kanyarodott ott körbe, csupa erdő. Mintha arra a vékára egy tömör levélkoszorút tettek volna. Arrafelé minden állandóan kék volt, de akár a sűrűkék kékítő, és ott ment le a nap. Néha pontosan a koszorú közepébe gurult, mint a játék golyó a lukba.

Képzelt kellett valóságnak venni, hogy a kék koszorú alatt, amely estenként nyitott katlanként lángolt, ott van Menyőd.

Szakadékos mélyútban mentek fel a hegyre. A part szép sárga föld volt, hosszan kilátszottak belőle a fák gyökerei. Aztán lefelé mentek. A lovak a vonóhám karikájába fűzött láncsal tartották vissza a kocsit, a lánc másik vége a rúd elejére volt erősítve. De feszültek a szíjgyeplő egymást keresztező ágai is, és a hátsó kerekeket erősen köszörülte a fék. A lovak apró lépésben szedték lábukat a förkérc előtt. Az istráng úgy meglazult, hogy az egyik ló kilépett belőle.

A leányvári úton ereszkedtek a falu felé; arra, ahol az a kis patak még átlátszóan siet a meghajolt fűszálak között.

– Ott lakik a nyanya – mutatott balra a fiatalasszony. De nem lehetett tudni, ilyen hirtelenén, hogy a szőlőkben elszórt sok egyforma ház közül melyiket gondolta. Mind olyanformán ült a hegyoldalban, mint az ülő kutya. Tetejük hátul beleszaladt a hegyoldal lejtőjébe.

A fiú jobb kéz felé forgatta nyakát.

– A régi temető – nézett arra nénje is.

Sanyi erre még nagyobb szemet meresztett. Látott fent a gyepes parttetőn néhány besüppedt és megtántorult kőkeresztet. De látott valamit egy útnyíladék hosszán, a part aljába vajt putrik világából is.

– Ott laknak? A sírok alatt?! – bámult elhűlve nénjére.

Az fordította maga is arra a fejét, amíg a keskeny út nyílást kínált a lombok közt. Jószerivel ő is először látta a putrikat.

– Itt ott is laknak – mondta olyan hangon, amelyben benne volt, hogy a putrikkal egyetemben az egész falut lesajnálja.

De máris új csoda vonzotta a szemet, ezúttal szemköztről.

Messze előttük valami dombi legelő úgy fehérlett, mintha hó este volna be. S közben hullámozott, majd – előbb csak helyenként libbenve, mint egy óriási lepedő – a levegőbe emelkedett. A libalegelő volt. A hazaindított libacsapatok kaptak szárnyra, harsány gágogás közepette átrepültek a falut, azt az egyetlen utcát. Volt, amelyik vesztetül gágogva a torony derekát kerülgette.

A pusztán tilos volt libát tartani. Sanyi látott libát; de hogy repülni tudnak, s így, arra sose gondolt.

A falu túlsó oldalán tűntek el. Mintha ők hozták volna a levegőből, úgy állt ott hirtelenében a szem előtt a község.

A fiú felállt a fonott kosárlérsről. De zökkent is rá vissza azonnal. A gyeplő szárai meglazultak, az istrángok viszont megfeszültek, a kocsi vágatni kezdett a jobbról-balról mind sűrűbben sorjázó házak között.

Erősen szürkült, mire a piactérre értek. Illetve kékült. Mint onnan a síkságról, a távolból, olyan színű volt most minden közlől is, karnyújtásnyira. Szinte fogni lehetett a messzeséget.

A fiú dobogó szívvel lépett a különös illatú házba. (A kidöntött szeszes italok, a tányérban hagyott ételmaradékok, a dohányfüst és a konyhafüst, a pincedoh és a felöntött padló dohának és még száz más szagnak szételemezhetetlen egyvelegébe.) Először esett meg vele, hogy nem anyjával egy fedél alatt kell majd hálnia, nem szülei szobájában, nem a pusztán. Nem hallotta azokat a meghitt hangokat, amelyek otthon jelszik az éjszaka közeledtét.

Később kilépett a kocsmajtón a szabadba, mintegy e hangok keresésére. Megállt a három lépcsőfok tetején. Ragyogtak a csillagok, óriási karikában. Világoltak a piactér házainak ablakai, és az éppoly gyönyörű kör volt, talán éppoly óriási is. És harangoztak; a toronyban két harang is megszólalt, egy vastag hangú és egy üveghangú, oly édesen versenyezve egymással, hogy az a kék sötétség áthullámozott – azt lehetett érezni – az ember szívéen.

Hosszú esztendőök múlva történt, hogy a kovács fia – türelmetlenül, azonnal – alkonyatájt egy oszlopsor alól egyszerre csak a velencei Szent Márkus terére lépett ki; türelmetlenségében egyedül indulván neki az ismeretlen város felfedezésének; a fényképek után ismert rá. Körültekintett, és – ami ilyen helyzetben sose történt meg vele – szemét elborította a könny. Azt hitte, pusztán a szépség keltette meghatottságtól. Később eszmélt rá, azoközben állandóan annak az első menyődi estnek hangulatára kellett visszaemlékeznie.

A kocsmá belseje valóságos rengeteg volt; Sanyi sose tudta, melyik ajtóval hova nyit. A boltíves teremben hatalmas lámpák égtek, egy közülök körégő. Órákig tudta volna állatni tekintetét száz meg száz dolgon is, amit itt látott, először életében. Tányérja fölül is a biliárdozókat nézte. Az egyik golyó nekicsattant a másiknak, s nyhe ívben lassan a harmadikhoz közeledett. Az az ember, aki megtaszította, maga is nagy erőfeszítéssel derékból félfordulatot tett, még a karját is maga elé görbítette, s tréfásan nyögött, mintha azzal kormányozni s hajtani tudta volna a golyót. De biz a golyó csak megállt, hajszálynira a cél előtt. Szűzi tiszta nevetés csendült fel, jóval hangosabb, mint amilyen ehhez a teremhez illett. A fiú nevetett. Rögtön abba is hagyta.

A vendégek tudták, hogy a pusztáról jött, rámosolyogtak, s az orvos, aki megkacagtatta, feléje nyújtotta a dákót:

– Próbáld meg!

De a fiú tányérja fölé hajolt, mert olyan tűz borította el arcát, hogy még tenyere is megnedvededett belé. Még azokra se mert fölpillantani, akikkel együtt evett, testvérnéjére és sógorára. Később mégis nekibátorodott. Ahogy fölkeltek az asztaltól, a biliárdozókat nézte. Dákókrétázás közben az orvos rá-rápillantott, rá-rámosolygott, ő meg azt mondta:

– Magának volt gukkerja!

– Te meg hasonlítasz a nénédre – mondta az, s megsimogatta s oldalához szorította a fiú fejét. Sanyi elhúzódott, de csak illendőségből.

Sokáig nem aludt el. Behunyt szeme előtt az a Menyőd terület, amelyet az éjszaka a csillagokkal vetekedő ablakok növeltek és tágitottak. Reggel korán ébredt. Lépett ki mihamarébb a már ismert ajtón. A kékség akkor húzódott fel a dombokra, a példásan megfésült szőlőhegyekre, amelyek nagy fejükkel csaknem a házak fölé hajoltak. A fiú megállt ott a téglából rakott lépcső legfelső fokán.

A tér nem lett kisebb. Alig fért el rajta a tegnapi esti élmény; meg amit hallott erről a térről; meg amit most két szemmel láthatott rajta.

Már a hősi emlékmű különös katonájában benne volt mind az a rengeteg katona, aki elment meghalni a harctérre; mindenki, akit ő katonaruhában látott. Ahhoz a szoborhoz egész csatákat lehetett hozzágondolni, sőt azt is, amit a harctérről megtérő katonák itthon míveltek, azt például, hogy ölte meg egy a feleségét.

„Csapó Samu Borbély és Fodrász”, betűzte ki a túlsó oldal egyik házának homlokzatán két sárgaréz tányér között, s máris megjelent szeme előtt a remegő kezű borbély, s a kis bolt megtelt jókedvű emberekkel.

Onnan a lépcsőről nézegette „Kurucz Ferenc fűszer-, vas- és rövidáruüzlet”-ét is. A kettős szárnyú ajtó jobbra-balra ki volt támasztva. Az egyik szárnyon egy nagy fűzér szíjostor és egy még nagyobb köteg rafia függött. A másikról zománctáblára festett képek gyönyörű színeit villogtatta erre a nap: sörösüveget ábrázoltak, egy kis embert, aki rettenetes nagy cipőjének sarkát-talpát fordította a néző felé, egy meztelen kisgyereket, aki kannából kávét ivott, s végigöntötte vele dundi pucér hasát.

Nénje kijött hozzá. De nem lehetett itt hagyni ezt a látványt.

Emberek mentek át a téren. Egész életében összesen nem látott annyi embert, mint itt egy óra alatt. Annyi volt, hogy az elsők arcára, járására már alig emlékezett, s kezdett beleszédülni a látnivalóba. Szekerek jöttek, s hányféle ló! Meg kutya. A toronyban galambok laktak. Mindent meglátott. Kurucz Ferenc végre megkapta az elismerést, azt a szempárt, amely egy életre megjegyezte, mint viselkedjünk óceánjárók parancsnoki hídján.

Az egyik ház patika volt. Mi minden szobor, felirat: ingyen szemlélnivaló volt annak bejárata körül is, mi minden a kirakatablakában!

De még mindig nem indult meg a lépcső tetejéről. Egy lépcsőfokkal sem lépett alább. Mintha a lenti térség valóban valami veszélyes tenger lett volna.

A túlsó soron két asszony haladt. Fekete szoknyájuk a földet söpörte, derekukról térdig érő nagy szemű rózsafüzér csüngött; fejfedőjük volt a legkülönösebb. Mintha fehér vászonciha lebegett volna rajtuk... Apácák! Roppant jó érzés volt élvezni az okosságát; azt, hogy, íme, a valóságban is megismeri, amit könyvben látott.

Aztán szakadatlanul megint emberek, kocsik, lovak.

Nem múlhatott el egyfolytában öt perc sem, hogy valahonnan előtűnve legalább egy gyerek vagy kutya ne haladt volna el a szeme előtt.

Ismét kijött a testvérnéje.

– Elkísérjelek most először a nyanyához? Vagy magad is odatalálsz? Nem félsz, hogy eltévedsz?

– Miért?

Már dél volt. Vinni kellett az ebédet neki.

Már hogy ne találna oda! Erdőkön át nem tévesztette el ő az utat. Tájékozódni kitűnően tudott.

– Ha akarsz, itt eszel; ha akarod, ott. Ha tetszik, ott is hálhatsz. Hiszen mindent elmondtunk. És tőle se kell félned!

2

Nagyon nem szeretett bemenni idegen házba; idegen konyhába. De hát megkötötte a vásárt; ez volt az ára, hogy egyszer csak mégis behozták a faluba. De hát hozzátartozott ez is ahhoz, hogy megemberelte magát.

Tán ezért sikerült itt is túlságos terjedelmesre a hangja:

– Kezit csókolom!

Úgy köszönt, ahogy édesanyja megoktatta rá.

Nem konyhában volt, hanem abban a borospince előtti kis helyiségben, ahol errefele a szállóprés szokott állni a rája akasztott tótkével, káforkával, a szüret egyéb eszközeivel. Az ebből oldalt nyíló melegedő, pinceszerező szoba volt átalakítva konyhává s megtoldva a túlsó oldalán egy igazi szobának beillő helyiséggel.

Piroska jó iparoslány-nevelést kapott: elsősorban is rátartiságot. Bármint vélekedett férje nagyanyjáról, tiszteletlenül róla otthon az anyja előtt nem beszélt, nem is igen beszélhetett; könnyen kaphatott volna válaszul egy megszégyenítő, zord bibliai idézetet tulajdon anyjától; az ugyanis református volt.

Így a fiú az otthon ellesett szavakból is csak olyasmit rakhatott össze, hogy a néninek van ugyan valami rendellenessége, de az valamiképp csak az öregségéből következik. „Majd te vigyázol rá” – mondta az édesanyja. Úgy értette, olyasféléképp kell ügyelni rá, mint a betegekre, a magatehetetlen öregekre.

Igaz, nénje kezdett valami egyebet is magyarázni az úton. De már közel jártak a faluhoz, s a fiút úgy elkápráztatta ez az új környék, annyira telve volt csodavárással, hogy nyilván az öregasszony históriáján sem lepődik meg. „Majd apránként értetem meg vele” – gondolta a fiatalasszony. Boldog volt, hogy a fiút ebédhordónak is odaadták; hogy ennyire megoldódott a dolog.

Hogy ezt a megoldást az öregasszony is elfogadta.

– Kezét csókolom! Jó napot kívánok! – eresztette ki Sanyi még csengőbbben a hangját. Fűles kosárban volt az ebéd, piros asztalkendővel takarosan leborítva. Ezt mindenesetre leeresztette a földre, mert üveget is tettek bele, s azzal jó nehéz lett. Körülpillantott. Nagyon szerette a néznivalókat.

Volt itt ebben a présházbejáróban is egy gyönyörű kép, keretben, de üveg nélkül. Közepén egy borjú nagyságú szép tarka kutya állt; mellette székben ülve egy még szebb magyar vitéz, karja fölkötve; mögöttük pedig egy még ezeknél is szebb asszony; kezét az ura vállán tartotta. Ezen is szép magyar ruha volt. Mindhárman egy nagyon szép kertben voltak.

De volt itt még egy másik kép is, ugyanilyen keretben. Ezen hátrébb nagyon szép sátrak voltak, meg egy nagyon szép ló; elől pedig...

Ekkor azonban kinyílt a jobb kéz felőli ajtó. Egy rettenetesen kövér asszony jött ki rajta, olyanforma oldalazást próbálva azzal a roppant termetével, mint aki el akar suhanni, és a fiú óriási csodálkozására ő is azt mondta: Kezit csókolom.

S igyekezett szaporán a külső ajtó felé, már át is lépte a küszöbül oda feltett vastag gerendát azzal a két kis lábával, amelyek kétoldalt olyan messze álltak egymástól, mintha egy hordó oldalához lettek volna szegezve; bokában éppúgy megfeszítették a szoknyát, akár fölül. Ez lett volna a beteg néni? A fiú másképp emlékezett rá.

Várt egy kicsit, fölvette a kosarat, és bátran belépett a félig nyitva hagyott oldalsó ajtón.

Persze hogy nem az előbbi volt a rokon néni, hanem ez, aki itt volt a hegyi konyhában. De mintha ennek a válltartásában, tekintetében ugyanaz a surranhatnék lett volna.

Ez annál inkább meglepte, mert nemcsak hogy azonnal megismerte a nászasszony nénit, hanem mint afféle kevés arcot látó pusztai, vonásaira is rendre emlékezett. „Elég beteg lehetett”, gondolta, ugyancsak pusztai ésszel, abban a hiszemben, hogy aki talpon van, az már túl van a bajon.

– Meghoytam az ebédet! – mondta még mindig úgy, mintha sükettel lett volna dolga; s mert önbizalma nagyot nőtt attól, hogy íme máson segíthet. Nem szerette az öregszagot. De – ismét letévén a kosarat – odament az öregasszonyhoz, és megcsókolta a jobb kezét pontosan úgy, ahogy anyja a kézcsókolást elmagyarázta neki, sőt elpróbáltatta vele.

Az öregasszony hátrált egy fél lépést, de aztán mosolyt derengtetett: inkább a verdeső szempilláival, mintsem ajka körül.

Nyoma sem volt rajta annak a másfél év előtti tettekrekségnek, amelynek jeleit a fiú most is várta tőle, emlékei alapján. Leült, és csak ült.

Azt a jó iparosnevelést Sanyi is megkapta. Fiú ide, fiú oda – a terítésbe, törölgetésbe biz őt is befogták; nénje távozta után be még a mosogatásba, tyúkmonyászásba is.

Nézett körül, hol tartják itt az abroszt, a tányért, az evőeszközt.

Most látta csak meg a konyha pusztaságát. Kredenc, kászli? A sárból rakott tűzhelyen kívül csak egy keshedt asztal támasztotta a falat, így titkolván – mint rögtön kiderült – önvészélyes sántaságát. Előtte nem szék, hanem – a baltacsapásoktól csaknem lekerékíttetten – a favágító tuskója.

Sanyi az asztalra tette a kosarat; benyitott a másik szobába. Amennyivel nagyobb volt, annyival volt nagyobb a kietlensége is. Fejével a falnak egy ágy; elhelyezéséből s a padló világosabb foltjából lehetett látni, hogy párját nemrég ragadták el mellőle. Szemben egy régimódi, viaszosvászon burkolatú díván: ülője hurkaszerűen megtömvé, támlája csaknem a mennyezetig ért. Éppily magas támlájú két szék.

Mikor Sanyi visszafordult a konyhába, az asszonyt a kosár előtt találta. Föltakarta a lábasokat.

Sanyi csak most kezdett észbe kapni.

Ez az asszony éhes volt; mégpedig a hosszú éhezés éhségével. Épp azzal árulta el, hogy gyorsan visszacsapta a kendőt a kosárra.

A természetes szívben minden éhező ember könyörületet s valami riadalmat kelt. Öregek éhezését látni: vád és ijedelem.

Viszont kellemes melegség, ha azonnal segíthetünk rajta. Ám ehhez magunknak is némi időt értőknek kell lennünk, sajnos. A fiú még távol volt ettől a kortól; de szolgálatkészségre nevelték. S örült, ha tagjait használhatta, mert jó kézügyessége volt.

Fürgén, akár egy kis pincér, ráterítette a kendőt a sánta asztalra; a terítőre kirakta a két nagy bögrét, a levesest meg a főzelékest. Hordott ő elég ebédet az apjának a masináláshoz, szántáshoz.

– Kanál nincs? – kérdezte igen elégedetten; attól, hogy minden ilyen jól sikerült.

– Kanál sincs – mondta az asszony, szinte osztozkodva ebben a pajkos derűben.

– Hát azon könnyű segíteni – mondta Sanyi olyan élénkséggel, mintha valami jó rabló-pandúrosdiba melegedne bele, s neki épp egy foglyot, egy öreg rabasszonyt kellene ellátnia. Kanalat én ehelyt megfaragok egyet. De a levét tessék csak inni próbálni addig is.

S elővette s megmutatta, micsoda kése van neki, hal alakú, a nadrágszíjához láncolva egy vékony, de jó hosszú sárgaréz láncsal.

Bizonyos, hogy a kanál volt az első a békés szerszámok között, amelyeket a már főzni is tudó ősember készített. Annak a megcsinálására, ha a szükség úgy hozza, minden halandó keze rájár. Hát még annak, aki pusztai bognárműhely, kovácsműhely környékén tekereghette el fogékony esztendeit.

Ment Sanyi, kezében a halnyelű jó késsel az első bokor felé. De annak minden ága ujjnyi volt. Ment hát a partnak, ott látván meg valami karó- és venyigehalmot.

Valaki ekkor húzódott volna tovább a ház mögé. Ha végével, tetejével nem farolt volna bele ez a ház is a partba.

A fiú korához képest kis növésű volt. Megszokta, hogy azok is, akik valamivel nagyobbak nála, egykorúak vele. Épp ez tette bátorrá s ha kellett, harciassá a nagyobbak közt abban a távoli pusztai iskolában. Ráébredt, hogy aki magasabb, az még korántsem erősebb vagy idősebb őnálá. Hovatovább gyanúval nézte még a felnőtteket is. Akivel ő nem birkózott meg, azt nem ismerte el tekintélynek.

De ebből következett az is, hogy a nála kisebbeket pártfogói szemmel nézte. Mintha őt bízták volna meg a védelmükkel.

Az a lány, akit ott a ház végén megpillantott, nála is alacsonyabbnak látszott. Haja fiúsan rövidre volt nyírva – házilag –, de az a rövid is kócos volt; mezítláb volt, csaknem bokáig érő, több nemzedéket kiszolgált szoknyában. Hozzáillett mindehhez, hogy ne igen szégyenkezzék amiatt, hogy így rajtakapták.

Jött le egyenest hozzá a rőzserakáshoz.

A fiú meglelte a kanálhoz alkalmas ágvéget; alkalmas volt arra is, hogy azt nézegesse, ahelyett, hogy beszédet kezdjen. Lánnyal nehezen ismerkedett.

A lány nézte egy ideig a faragást; aztán azt mondta:

– Mit gondolsz, ki jártatja a holdat meg a felhőket?

A fiú tudta, mert ő jó tanuló volt, de nem oly bizonyosan tudta, hogy az esetleges vitát is állni merte volna. Most sem szólt; fölneztet kérdően a kislányra.

Olyan arca volt annak, hogy nem lehetett rögtön levenni róla a szemet. Arca csontja kiállt, s ott volt közvetlenül a szeme külső sarkában; a szem szélső végét csaknem a halánték fölé nyomta. Majdnem olyan volt, amilyenek a földrajzkönyvben a sárga emberek vannak lerajzolva. Éppen hogy csak nem volt sárga, hanem nagyon is fehér. A haja is majdnemhogy fehér.

A kislány tökéletes bizonyossággal mondta.

– Én jártatom. Ha én járok, a hold is jár. Ha megállok, megáll.

Mivel nem kapott választ, egy kis idő múlva ezt mondta:

– Minket innen mindig elzargatnak. Nem az asszonyság néni, hanem a Mari néni, mennyivel több ő itt, mint más... A csillagokat is én járatom. Megyek, föl- s fölnézek; jönnek szépen utánam.

Várta a hatást. Szippantott az orrán.

– Ha akarom, fölmegek az égbe. Éspám megcsinálja a lajtorját, az égig. Mink meg csak megyünk: éspám, ésnám, én, Vilmánk, Katink, Julink, Janink, Rozink...

Őt magát Bözsinek hívták. Nem esett a feje lágyára.

– ...ha adsz egy hatost, te is feljöhetsz. Egy hatos a bemenet. Add ide. S összehúztá azt a kis ferdére szabott szemét.

– Nincs a zsebemben – mondta a fiú, s indult befelé. Enni már így is lehetett azzal, amit megfaragott.

– Aggy ekkis kenyír – énekelte utána a kislány.

3

Mintha a kéményből szállt volna közben vissza, az a kövér asszony megint ott volt a konyhában. A fatönkön ült, fejét annyira hátradőlve, hogy csak a mennyezetet láthatta. Jobb kezével a leveses bögrét tartotta a szája fölé, bal keze mutatóujjaival a leves tésztaját igyekezett a lefelé fordított bögréből a nyelvére kaparni.

Az öregasszony a hideg tűzhelynek támaszkodott, s látható derűvel nézte. Hirtelen odasúgott neki:

– Maris!...

A kövér nő, anélkül, hogy feje tartásán változtatott volna, körülpislantott. Ahogy meglátta a fiút, lehunyta szemét. Egy pillanattal később letette az asztalra a bögrét, miközben ő maga nehézkesen felállt a fatuskóról.

Szétálló két lábán úgy ment ki, úgy lépte át a küszöbgerendát, mintha az ember fölfordítaná a szapulókadat, s egyik füléről a másikra lökve döccintgetné előre a földön.

Csaknem ugyanakkor a temetőhegy aljából, a csalitosból kiáltás hangzott. Férfi kiabált:

– Juli-i! Juli-i!

– Engem hívnak – mondta az öregasszony szemérmes mosollyal, s indult az ajtó felé.

– Előbb tessék csak ezt megenni – mondta a fiú, mert közben vetett egy pillantást a másik bögrére, s látta, hogy a főzelék még megvan.

De a kiáltás fent ismét felhangzott.

A fiú állt ki az ajtóba.

– Gyöjjon le, kinek dolga velem! – kiáltotta.

A hang erre egyszeriben s végleg elnémult.

Ment vissza a szobába. Az öregasszony még mindig a tűzhelyet támasztotta. A fiú kisimította az asztalon a kendőt, középre állította a főzelékes bögrét, mellé tette a fakanalat. Kézenfogva odavezette az öregasszonyt, s leültette; akár egy kisgyereket.

Az asszony mosolyogva hagyta.

Nekilátott az evésnek. Az, hogy azzal a fura kanállal kellett ennie, még szélesebb mosolyodásokra bírta. Miközben meg-megfordította ujjai közt a kanalat s a fiúra pillantott. Az ült ott, mint a tanító a makacskodásra hajlamos iskolás mellett.

– Én emlékszek magára, amikor nálunk jártak. A csikó, amék magukkal volt, be akart jönni a konyhába maguk után, bedugta a csöngős nyakát. Csak dugta be a verőce fölött!...

– Arra nem emlékszem. De rád emlékszem. Ekkora volt a szemed, ni...

Több szót se váltottak. De beszédes, barátkozó pillantást – lassanként – annál többet.

Amikor a délután vége felé a fiú megérkezett a kocsmába, nénje ezt kérdezte:

– Na, mit mond a nyanya?

– Vigyázni kell arra – mondta némi szünet után a fiú.

De olyan hangsúllyal mondta, hogy nénje, még hosszabb szünet után, amiközben a bögrét, kosarat helyére rakta, ezt kérdezte:

– Kint hálsz?

A fiú frissen indult vissza a szőlőből a faluba. Még a kuglizót sem nézte meg, az istállót sem, azt a négy kőlabon álló nagy kocsiszínt sem, amelytől a kocsmá a „beszálló” nevet kapta. A bormérő asztal cinfedővel takart italkútjain, a hússzék nagy húsvágó tönkjén, hatalmas bárdjain is épp csak végigfuttatta szemét. A tönk oldalára akasztva egy fenőacél csüngött; tudta, hogy az megmágnesezi azt a bicskát, amit kifennek vele.

De most meg itt a kocsmában arra kellett gondolnia, hogy ott a szőlőbeli ház körül is épp csak körülszimatolt. A tőkék közé, a bakhátakra még be sem lépett. A vágó felső végén valami lugas látszott, afölött pedig egy fabódé. És a fák! A karók, a tőkék katonás rendje fölött óriási barackfák és cseresznyék terjesztették lombjukat. S azok a még hatalmasabb diófák, amelyekre lehetetlen, hogy ne legyen sárgarigófészek: csak úgy nyüzögtek közöttük a nagy nehéz anyamadarak meg az aranyszínű, nyúlánk madárfiak. S a mélyúton, a völgyön túl, a hegy lábában azok a parti lakások, amelyeknek csak fel-felszálló füstjét meg a lombok közül ki-kicsillanó mészfoltjait láthatta.

Bizonyos volt, hogy valaki azóta már megint az öregasszonynál ül.

– Kint hálhatok – mondta lassan. Mert hát az még idegenebb hely volt éjszakai lepihenésre.

A nagy teremben is volt kép, minden falon legalább kettő. Még ezeket se látta közléről, pedig ezek üveg alatt voltak. Az egyik egy gyönyörű várkastélyt ábrázolt, havas-fenyves hegyvidékben. Ablakai pirosak voltak, mert már este volt, elől egy rohanó szánban mindenféle úri népek.

Így történt, hogy alkonyat előtt még egyszer nekivágott az útnak. Annyit számígtatták-rakogatták, hogy a neki szánt lepedőn, vánkoston, pokrócon, tányéron, poháron, mi-egymáson kívül mi kell még az öregasszonynak is, hogy végül egy jó ruháskosárra való holmi összegyűlt. Egy ember azt legfeljebb tragacson tolhatta ki. Kötötte magát, hogy ő maga tolja ki.

– Te felelsz érte! – búcsúzott nevetve a nénje.

Felesleges volt mondani. Sanyi azt élvezte, hogy ő felel; ő határoz. Rajta volt, hogy minél kevesebbszer pihenjen meg, még az emelkedőn is, szemben a patakkal; paszulyvörösre égett a tenyere, amikor el-elengedte annak az egykerekű alkalmatosságnak a két szárát.

Kifelé járt már a faluból, amikor közvetlenül a füle mellett ezt hallotta:

– Hé, te tragacs, hova viszed azt a gyereket?

Szinte ijedten pillantott körül. Senkit sem látott.

De már kezdte észrevenni, hogy itt faluhelyen minden sokkal közelebből, sokkal váratlanabban érheti az ember fiát, mint kint a pusztá tágasságában. Haladt tovább.

De a hang megisméltődött, újra csak közvetlenül a füle mögött:

– Állj meg, tragacs, még megszakadsz attól a gyerektől.

A palánk mögül beszéltek hozzá. Kint a pusztán csak a kastély volt bekerítve, igaz, nem palánkkal, hanem léckerítéssel meg sövénnel. Sanyiban mindenfajta elhatároló alkalmatosság tiszteletet gerjesztett; azt hitte, ilyesmik mögött mindenütt borjú nagyságú kutyák és lovaglónadrágos urak élnek.

Megállt. A palánk részén, a hosszában egymás fölé szegelt deszkalapok közén szemek villogtak feléje, vele egy magasságban.

Aztán egyszerre három gyerekefej is feltűnt a palánk tetején.

– Ki vagy? – kérdezték.

És kikérdezgetni kezdték, hová megy, mit keres ott.

Ő meg csak felelgetett nagy bambán. De aztán észbe kapott, hogy csúfolódnak vele

– Te ki fia vagy? – fordult oda a legnagyobbhoz kihívóan.

– Nekeresdi Pálé, Sehonnai Borbáláé! – felelte az komolyan, de a másik kettő nagy kacaja közben.

A fiú szótlánul megindult a tragaccsal.

– Erre ne gyere még egyszer, mert megjáród! – hallotta.

Kutyaugatás fogadta, ahogy a ház közelébe ért. Ajtó nyílt, asszonyhang csattant, de nem a vénasszonyé:

– Megint itt ólálkodtok?! Takarosztok innen! Semmi sincs! Semmi keresnivalótok!

De aztán a hang hirtelen elhallgatott. Csönd lett. Meztelen talpak csattogtak szaporán a földön. A fiú a ház fölé ért; a tető fölött lelátott a ház elé. Egymás után hárman fordultak ki a pincegádorból; ketten a szöllő túlsó vége felé igyekeztek, nyilván azért arra, hogy a fiúval ne találkozzanak, mert hisz a parti lakások felé épp ellenkező irányban, a fiú iránt kellett volna kanyarodniuk.

A félhomályban először is azt a dézsaléptű asszonyt ismerte meg. Elevenen döccent egyik lábáról a másikra. Hátra-hátraszólt, fojtott, sürgető hangon:

– Igyekeztek, Benke bácsi! Jöjjön már!

Egy férfi lépdelt mögötte. A harmadik árnyék maga a vénasszony volt. Sietve visszament a házba.

Sanyi megállt. Egyszerre a háta mögött hallatszott a meztelen talpaknak az a gyors csattogása. A félhomályba merült hegyoldalról két gyerek szaladt felé. Ellenkező oldalról, mint amerre a vénasszony vendégei elmentek.

Az egyik hátramaradt. A másik egy vágóban a fiúig nyargalt. Orrát csaknem Sanyi orrához dugta.

Sanyi megesküdtött volna, hogy a délelőtti kislány áll előtte, csak valami különös tréfacsinálásból mutatkozik most majd egy fejjel nagyobbak. A fúrge szembogara ennek is éppen olyan ferdére húzott szemhéjak közül csillogott elő.

Zihálását Sanyi arcába eresztette. De mintha csak ezért száguldott volna le a hegyről, iramodott vissza.

Bent a házban már teljes volt a sötét.

– Itt tetszik lenni? Jó estét kívánok! – mondta a fiú csaknem otthonosan.

Kiderült, hogy lámpát is kellett volna hozni; gyertya sem volt, egy szál gyufa sem volt.

Az öregasszony nem akart a sötétben szöszmötölni; annyit nem ért meg neki a vacsora.

Barátságosan felelgetett Sanyi biztatására. A sötétség azt a hitet élesztette mindketőtükben, hogy régóta ismerik egymást, semmi okuk a tartózkodásra.

Különben a fiú is ki volt merülve; már a második rendkívüli napban volt része, alig valami alvással.

Nekiállt, hogy megágyazzon magának azon a magas támlájú kanapén. Nehezen boldogult a sötétben. Egyszerre csak az öregasszonyba ütközött. Odajött, segített neki. Erre Sanyi arrébb állt, s nevetve ezt mondta:

– Már a padlóra ágyazhatnánk mindjárt! Mert ez egészen gyapai nagyanya dívánja, arról meg mindig legurulunk, ha elalszunk!

Érezni lehetett, hogy az öregasszony mosolyog a sötétben, mert kisvártatva így szólt:

– Sanyinak hívnak téged ugye?

A fiú szemére most sem akart álom jönni. A szobába besütött a hold. A kanapé a két ablak között állt, s ha az ember a karpárnáján hanyatt túlvetette a fejét, fellátott az égre.

Sanyi eszébe jutott, mit mondott az a kis tökmag a holdról, és fölényesen, büszkén elmosolyodott. Hogy a hold attól megy, hogy mi megyünk! Próbálta felidézni, hogy is van az, amit az iskolában hallott: kitől is kapja a hold a fényét? De aztán mindjobban a kislány magyarázata tetszett valószínűnek. Am az sem volt tökéletes; nagyon lányoknak való volt.

Hirtelen megnyugodott. Lecsukódott pillái mögött olyan könnyedén, nesztelenül kezdtek szállongani a gondolatai, akár a rajzó lepkék. Boldogság öntötte el a váratlan felfedezéstől. A hold voltaképpen a nap: ugyanannak az arcnak a másik oldala. Reggel egy óriási ember indul útjára a láthatár szélén; csak a fejét látni, mert csak az gondolkodik, az süt. Látni, amikor este lemegy a domb mögé. De épp csak ül egyet, fordul vissza. Sötétben persze nem látható olyan tisztán. De végtelenül jó tudni, hogy folyvást ott járkál, ott örködik fölöttünk – gondolta a fiú.

S csak most riadt rá, hogy esztendőig nem volt annyi eseményben része, mint most két nap alatt. Ez hát a világ!

Reggel valóban ott ébredt fel a földön.

4

Első útja a legfelső vágóba, a szőlőhegy tetejére vezetett.

Újabb irodalmunk megtagadja a természeti szépség élvezésének képességét a gyermekektől és a parasztoktól. Ez persze éppoly ostobaság, akár az a régebbi irány, amely a finomabb érzésekre való jogot akarta elvitatni az „egyszerűbb” emberektől. Csupán áradozni nem tudnak az ilyesmikről. A messze szakadt parasztok szívébe ezer meg ezer kilométer távolságból belenyilall szülőföldjük egy-egy szegletének édes-kínos szépsége. Sanyi évtizedek múlva is – csak szemét kellett behunynia – maga előtt látta azt, ami azon a hajnalon elébe tárult.

Amikor az ember annak a szőlőhegynek a tetejére felment, s onnan lenézett, az volt az érzése, mintha egy földre hasalt hatalmas kutya hátán ment volna végig, föl a magasra emelt fejére. Egy egész kutyafalka lapult ott, s nyújtotta fejét az ember lába elé. S az a sok kutya mind meg volt szépen fésülve: oldalukon jobbról, balról, haránt szőlősorok szabályos vonalai, de igazán akárcsak fésűjük nyoma.

Pedig Sanyi nem is azért jött föl, hogy ezeket nézze.

Itt egy szinten volt azokkal a part alatti lakásokkal. Sőt még valamivel magasabban. A cserjék, a fák bokrai fölött odaláthatott a tenyérnyi szélességben körülmeszelt ajtókra,

az ajtók két oldalán elkerített tenyérnyi kertecskékre, arra a hol szűkebben, hol tágasabban húzódo sík térre, amelyen itt-ott még ólak is voltak.

Kedvére figyelhette. Minden pillanatban visszakaphatta fejét; egy cseresznyefa alatt állt, s annak nagy lombú ágai egész a földig borultak, akár valami kotlós szárnya. Különben is nagy szakadék volt a szőlő fedte dombok és a domboknál jóval magasabb temetőhegy között. A fával benőtt szakadék mélyén vezetett az az út, amelyen a faluba érkezett. Most már ezt is megismerte. S ott fent a temetőt.

Megismerte azt a helyet is, ahol nénje megszólalt: látod, ott lakik a nyanya.

Forró nap készült. Sanyi már ebben a korai órában is az árnyéket kereste idejét. Mezítláb volt. Miért ne mászna fel annak a nagy diófának a lombjai közé? Onnan még kényelmesebben kémlelgetheti a putrik világát. S még észrevétlenebbül. Odamenni? Ahhoz vadóc volt, pusztai; ütközött már ki rajta, hogy nem lesz társaságba való. Hogy annál inkább szomjúhozza majd – messziről – az emberek társaságát.

Kúszott hát, egyre feljebb; végül már olyan vékony ágon, mint a tulajdon karja.

Megszámolt – mert akkoriban mindent azonnal megszámlolt – vagy tizenkét putri-bejáratot is. S mennyi lehetett még arrébb, ahol a hegy elkanyarodott. Nyüzsgött mindenfelé az élet azon a kis területen, amely a putrik bejárata és a szakadék odaeső széle között húzódozott, s amely udvarul is, utcául is szolgált. A keréknyom ott haladt közvetlenül a partba vajt ajtók előtt meg a part hosszába nyomott kis kertek előtt; az ólak meg a teknők, de néhol még egy-egy földbe vert asztal is viszont a kerékcspáson túl, a szakadék szélén állt, a szakadékból kimagasló akácok árnyékában.

De nem ez volt a nagy látnivaló!

Fönt a vén keresztek között két kecske emelgette szakállas fejét.

Lent a putrik előtt meg aki gyerek csak volt, mind egy csomóba szaladt, diadalmas visongással. Valami tarkán felöltötötetett kisgyereket vettek körül és kísértek nagy rajban. Görbe lábszárain piros nadrág lötyögött, fején is piros sapka, de kis dolmánya kék, mint a huszároké. Elég frissen szedte azokat a görbe lábait, miközben bal kezével egy ember ujjába kapaszkodott.

Önfeledten bámult, s még feljebb kúszott. S egyszerre csak azt látta, hogy abból a csapat gyerekből hárman-négyen is őfelé integetnek.

Észrevették.

A rajzok meg az iskoláskönyv képe után ő a kecskékről mindjárt tudta, hogy azok csakis kecskék lehetnek. Húzódozott vissza a levelek közé.

De odaától annál türelmetlenebbül integettek. Egy fiú, kezét-lábát dobálva, valóságos bakugrásokba kezdett. Igazán kézzel-lábbal hívogatta. Kiabáltak is neki, de nem lehetett megérteni, mit. Aztán azt is integették, hogy jönnék át érte. Ketten rögtön neki is iramodtak le a kanyarodón, amerre a szakadék széle lejtett. Jött utánuk egy harmadik is.

Erre leszállt a fáról. S ment elébük elébb vontatottan, de aztán elkapta a szaladhatnák őt is. A faluba vezető úton találkoztak, ahová az a parti út meg a szőlőbeli út is kivezetett.

– Majom! Egy katonamajom! – lihegte egy kisfiú azonmód belehemperedve az út porába.

Az volt, aki tegnap este olyan közlőről megszimatolta. Megismerte a szeméről.

– Majom! – erősítette meg épp akkora lihegéssel egy másik is. A hegyről való levágtatás iramát ez okosan arra használta föl, hogy körbekanyarodott, s miután egy ideig helyben emelgette lábát, olyan nemesen és kényesen, mint egy tüzes vérű paripa, ugyanazzal a lendülettel ismét föl a hegynek ragadtatta magát.

De akkor már talpon volt az is, aki az imént a porban fürdött. Odarúgtatott az előbbi mellé, s fejét leszegve, majd dacosan föl-fölvetve párban szaladt vele. Mindenki láthatta, hogy közös képzeletbeli kocsi húznak.

Nagyon megejtő volt. A kovács fia komoly fiú volt. Úgy nyargalt utánuk, mintha nem is a magasztántából szökkent volna neki. Ő meg kocsis legyen ezek mögött a jó paripák mögött? Inkább hátszó lett; így melléjük, sőt elébük kanyarodhatott. Aztán azon a tüzes lovon, amely ő maga volt, egy másodperc múlva ő maga lett a lovas is, mert ellenállhatatlanul csettintenie kellett; alig bírta magát – azt a tüzes lovat – megfékezni.

Mire fölértek, egy kisebb ménes közepén robogott. A gyerekek közt itt is, ott is feltűnt egy ferde szemű. Ezekre rámosolygott; már előző napról ismerősei voltak. De aztán zavarba esett, mert túlságosan is sokan lettek ezek a ferde szeműek. Mindenfelől azok nevettek, azok hunyorogtak vissza eszeveszett nyargaltukban.

A csődületet fent a putriknál valóban egy majom okozta. Még a járni tudó kisgyereknél is kisebb volt. Valami képzeletbeli ország egyenruhájába öltöztették, telerakva annyi vörössel és arannyal, hogy abban az álom szülte hadseregben legalábbis tábornoknak kellett lennie. Meztláb szaladgált, hátul a nyakán vékony sárgaréz lánc fogta. Forgós, szíjas csákója füléig, kiugró szemcsontjáig szorult. Mutatványa az volt, hogy folyton szalutált. Mivel közben állandóan idegesen kapkodta a fejét, s riadtan ide-oda tekingetett, szalutálásában volt valami hiteles tábornoki: ahogy egy főherceg elsiet csapatai előtt. Újra és újra megpróbálta, hogy felszaladjon gazdája lába szárán. Az végül is megengedte neki. A kis majom most ott ült gazdája vállán; ott szalutálgatott ijedt kapaszkodással tartva az egyensúlyt. Így még tábornokibb volt. A jókedv állandó lármája most kitörő hahotába csapott. Álmélkodó felkiáltások hangzottak.

Az egyik putri ablakocskájában néhány szem korai uborka érlelődött a napon. A majom, ahogy az ablak előtt haladtak, lenyúlt gazdája válláról, ügyesen fölkapott egy uborkát, és gyorsan megette.

A hahota és az álmélkodás nem annak szólt, hogy az uborkát ellopta; annak, hogy megette, azon nyersen!

Ebből a putriból egy nap aszalta mérges kis ember perdült ki. Csontos fejére úgy tapadt mindenütt a fekete bőr, mint az ágon száradt vadmeggyé. Az uborka miatt rohant ki. Az egyik ferde szemű szöszkeség hozzászaladt, átölelte térdét, s csak úgy sikongott örömeiben:

– Éspám! Éspám!

De apja magától is megenyhült, látva, hogy ki volt a tolvaj. Kilépett arra a meredekbe vágott útra, amely a putrik előtt haladt; jobbra kémlt. Hozzá a harmadik lakás volt Tálósé. De ott senki sem állt sem az ajtóban, sem a kis előkertben.

A kis fekete ember erre balra tekingetett, de ehhez még előrébb kellett mennie az utcán, mert a hegyoldal arrafelé jobban befelé gömbölyült. Ott az ajtóknál mindenütt álltak férfiak is. A majom meg a kísérete arra húzódott.

A majommutogató ember másik kezében is jó látnivaló volt: egy bütykös ízületű tengeri nád-pálca! Rendeltetése nem az volt, hogy botozzanak véle, ahhoz túlságosan hosszú is volt. Végére, igen találékonyan, egy kis bögrét erősítettek, olyanformán, mint az a nyeles perselyecske, amellyel mise közben az egyházi halkan odacsilingel a buzgalomba merült hívek arca elé. Noha ilyenformán a bögre célja mindenki előtt nyilvánvaló volt, pénz eladdig egyetlen darab sem csörgött benne.

A majmos ember a gyerekek feje fölött nyeles perselyét odanyújtotta az egyik ajtó felé. Ott két férfi is kint volt.

Az öregebbik olyan jót nevetett, mintha avval a hosszú bottal hónon csiklandozták volna. Megfogta az edénykét a bot végén, úgy mondta oda az embernek.

– Egy hónap múlva, jó barátom! Aratás után! Akkor jöjjön vissza.

Az bólíntott, s ment szótlánul a másik ajtó felé.

Ott se kapott semmit.

Az az inas ember, akinek a nap úgy a fejére aszalta-szűkítette a bőrt, hogy a fogak elfedésére sem jutott, odakiáltott a másik kettőnek.

– Lesz kaszátok? Kitől?

Olyan szegény aratók voltak, hogy mindnek saját kaszája sem volt.

– Lesz, lesz.

Ijesztő sovány volt a másik két férfi is. A nap huszonnégy órája közül az a leghűvösebb, amely a napkelte elé esik; a részes aratóknak a legínségesebb hónap az aratás előtti. Ez meg már az utolsó hét volt az aratás előtt. Elcsudálkozottató sovány férfiak álltak a többi ajtó előtt is.

A majommutogatót nem csüggesztette el a kudarc. Még csak le sem hangolta. Mintha mutatványait ő maga is akkor látta volna először, élvezettel kísérte a kis állat minden mozdulatát, s amikor a nézők felkacagtak, mindannyiszor nevetésre fakadt ő is. Benyitott – nem kis derűtséget okozva ezzel is – egy-egy földbe vajt tyúkólba, disznóólba, abba a pici istállóba is, amelyből egy tehén dugta ki azon nyomban a fejét. Oly lankadatlanul végezte, mintha valakit keresett volna. De nem keresett senkit, mert ahogy a majmát és mosolyát megmutatta, ment nyomban tovább.

Olyan hosszú haja volt, hogy elől is a nyakáig ért. Mezítláb volt, akár a majma.

Mögötte egy éppolyan fekete asszony lépdelt. Az ember néha hátraszólt a feleségének; a gyerekek egymásra pillantottak az újabb bámulnivaló hatása alatt: az ember nem magyarul beszélt! Bárhogy figyeltek is, egy szavát sem értették. De az asszony megértette, mert levette válláról az általvető zsákot, kinyitotta, s a férfi mellé sietve, elébe tartotta. A férfi belenézett, és könnyeden legyintett.

A gyerekek persze mindenütt a nyomukban voltak.

– Otta-csotta, motta-mamotta! – mondták a majomnak.

Aztán egymáshoz is majomnyelven beszéltek:

– Totta-lotta!

– Csacsotta-poccsa!

És illetlen magyar szavakat keverték épp csak egy kicsit eltorzítva, a majommondatokba. S ettől is úgy nevettek, hogy olyikuk megint földre ült, hanyatt feküdt, lábával az égre kalimpált, visszájára bukfencet vetett. Elkanyarodtak a hegy mögé.

A putrik itt nem egy szinten, nem utcaformán sorakoztak. Szét voltak szórva a hegyoldalon; valóban mint a hörcsöglukak. Elsimított földhányás volt előttük; ennek nagyságáról el lehetett gondolni a lakás nagyságát is, mert hisz a kaparéék földet dobálták az ajtó elé, s rendezték teraszosra. Némelyik bejáratát egészen elfedte a domboldalon tenyésző cserjés. Jól kitaposott, mezítlén talpakra valló gyalogutak kanyarogtak a putrik közt.

A majmosok egyet sem hagytak ki, s a gyerekek el-elfúlva az örömtől, mint az eszükvesztettek rohagáltak föl-alá a cementkemény ösvények útvesztőiben. Itt volt csak nép! Itt volt csak vigalom a majom rovására. És egymására!

Egyetlen feledhetetlen rohanat volt az egész. A kovács fia akkor tért magához, amikor a majmos ember a legszélső, legfelső putriból is kifordult, s hasztalanul tekintett újabb után.

– Vetta, metta! – intette maga mellé a feleségét. Az asszony megint elébe tartotta az általvetőt, s a jókedvű férfi egy újabb vetta-metta kíséretében olyan kézmozdulatot tett,

ami azt jelentette: na látod! A zsák jó félig megtelt salátával, csöves kukoricával, retekkel, zöld uborkával, babbal. A férfi a maga vállára kanyarította a kétoldalt lelógó zsákot; belenézett élesen valahová a szemközi völgynyílásokba; odaintett a gyerekeknek, és jót nevetve azok búcsúkiáltásain, hosszú léptekkel megindult a lejtőn.

A fiú csak most, visszarohantukban – mert visszafelé is folyvást szaladgáltak – vette számba új barátait. Ahogy lenni szokott, a közös nagy banda kisebb csoportokra szakadt; az egymáshoz vonzódók meglelték egymást, és külön, kemény egységbe tapadtak.

– Gyere, Sanyi! Sanyi! Sanyi, te! – hallotta nevét szünetlenül a fiú. Noha – megmondta ő azt bárkinek is? – nem emlékezett.

Viszont – Jancsi, Miskó, Feri! Gyuri! Névről ismert már ő is mindenkit.

Most már a ferde szeműek közt is különbséget tudott tenni. A nagyobbik volt a Jancsi, a kisebbik a Gyuri. Csodálatos volt, de így volt: mindössze ketten voltak, akkor derült ki, amikor abbahagyták a rohangálást.

Viszont a lányok között is bujkált még egypár ilyen nevetős szemű.

Majomhelyettes persze azonnal akadt a gyerekek közt, nem is egy. Volt itt egy nyeszlett, sápadt kislány. Ez volt a Miskó. Guggolva, begörbített lábbal kezdett járni, forgatta a fejét meg a szemét: éppúgy szalutált, mint az igazi majom. A másik kezét meg nyújtogatta fölfelé; gazdát keresett.

Ugrálniok kellett kacagtukban. Odajött hozzájuk. Itt talált gazdát.

Volt itt egy létra formájú hosszú fiú, akiről még a létra fokai, azok a vékony keresztpálcák sem hiányoztak: csak nadrágot viselt ő is, és az oldalbordái úgy kiálltak, hogy azokon jól lehetett volna menni. Ez meg a rejtelmes Surru névre hallgatott. Hát ő állt éppen a mellé a száraz csöppség mellé majomvezetőnek.

Így vonultak vissza, egy bandában, fiúk, lányok.

Az a kis csillagterelő csöppség, aki tegnap fel akarta vinni az égbe, Bözsike került egyszerre csak Sanyi mellé. Úgy látszik, ennek az első ferde szeműnek csak világteremtési gondjai voltak. Most ezzel kezdte.

– Azt tudod, honnan jön a víz, amék kifolyik a földből? Azt is tudom, megmondhatom.

De az a hosszú Surru hirtelen ráripakodott a csöppségre.

– Te szégyentelen, né! Méssz innen! Lány létére ilyet!

Sanyi csak nézett.

De Bözsike nem hátrált meg. Ezt mondta egyenesen Sanyi szemébe.

– Meg lakodalom is lesz, azt is tudom!

Erre kapott egy kis figyelmet. Illegett is egyet a szavaihoz.

– Kalács lesz, bukta lesz, percc lesz. Tálós bácsi tart lakodalmat.

– Kivel?

A kislány lemutatott a szőlőbeli házra.

– A nénikével. Ésnám lesz a szakácsné, vékaszám lesz a bukta.

Harangoztak; mire? Dél volt!

Észre sem vette, s nyakig úszott ebben a különös világban; de úgy, mintha beleszületett volna. Tudta már, melyik putriban ki lakik, névről ismerte már a felnőtteket is. Az a fekete kis ember a Biczó bácsi volt. Tőlük balra Teveliék laktak, aztán Szekfűék, aztán Hahótiék, aztán Fadgyasék, Rakusék. Megismerte pusztán járásáról azt a tegnap esti döcögő léptű asszonyt is, az volt a Puha néni.

Száguldva karikázott le a présházba az edényért, aztán majdnem olyan iramban be a faluba, hogy minél kevesebbet késsen.

Nem számoltatták meg a késése miatt. A kocsmá tövel-heggyel volt. Menyőd nem fogyott ki az eseményből.

5

Piroska most veszítette el a fejét, amikor úgy látszott, minden elrendeződik. Volt egy szép menyecskeládája. Olyanfajta, amilyent még öreganyáink szekere saroglyájába tettek föl a lagzi másnapján. Még akkora sem volt; alig volt nagyobb a katonaládáknál. De volt szépen megkovácsolt vaspántja, zára, kulcsa. Az ő fehér kelengyéjének a negyede sem fért volna bele, még a testre való fehér negyede sem. Kedvesebb, féltettebb dolgait tartotta benne. Férje anyjától kapta nászajándékba. Nagyon megszerette, nagyon jól bele tudott rendezkedni.

Ez tűnt el, mindenestül, olyan tisztán, hogy még Piroska fejébe is beleötlött: volt-e egyáltalán?

Hogy tűnhetett el? Hetekkel azután, hogy az öregasszony elköltözött a házból!

Ott állt az a láda a lakószobájukban, a sarokfogas mögött, nagyon jó helyen. A lelógó göncök egészen eltakarták.

Ült csak Piroska, és nézte az üres sarkot. Csak szorongást érzett, szívszorító rémületet. S azt érezte, hogy valamerre ki kell törnie ebből a fullasztó nyomásból. De gondolatot kettőt sem tudott egymásba akasztani. Az, hogy az öregasszonyt nem gyanúsíthatta: könnyebbségére szolgált; ám ugyanakkor még nehezebbé tette számára a tájékozódást.

Valamikor, hónapokkal azelőtt, tízféle történetet is eltervelt, hogy mit fog cselekedni, ha egyszer valóban nem bírja tovább. Afféle ébrenléti kéjes bosszúálmok voltak. Elméjében ezek közül sem jelent meg egy sem. De valahol mégis tagjaiba, izmaiba férközhetnek, mert Piroska egyszerre csak felkelt.

Kendőt kötött, kiment a házból, nekivágott a térnek. Az alsó utcatorkolat felé haladt, de a tér közepe táján teljes derékszögben jobbra fordult, átment a patak egyik hidacskáján, bement a postára.

Hárman-négyen váraoztak a kis tolóablak előtt. Beállt a sorba. Amikorra az előtte állók elfogytak, mögéje éppannyian gyűltek.

– Telefonálni szeretnék – mondta nyugodtan.

Most jutott eszébe, sohasem telefonált. Az a szünetlenül kopogó szerkezet vajon a telefon vagy az a papírszalagot bocsátó, magától mozgó rézkerék? Azt sem tudta.

– Hová? – kérdezte az egyik Pákolitz kisasszony. Hét-nyolc évvel volt idősebb egyik a másiknál – Irénke Ilonkától –, de alig lehetett megkülönböztetni őket, oly egyforma mártíromsággal pillantgattak ki üvegbörtönükből.

– Mocsányba.

– Mocsányba hova? – kérdezte az a keresztényien fájdalmas, de a pogányokkal való viadalmakban enyhén ingerlékennyé vált hang.

– A csendőröknek.

Egy kis szünet következett; a hang színt váltott.

– Vonalat oda csak a községháza adhat; én csak üzenetet adhatok.

– Tessék akkor megüzentetni, hogy jöjjenek azonnal.

– Kihez?

– Kéri József, nagyvendéglő, Menyőd – darálta gépiesen Piroska a címet, úgy, ahogy az adóíveken, a borítékokon látta, s ahogy maga is annyiszor papírra vetette.

Az ablakból egy ráncos citromszáj s egy pár majdnem olyanképpen ráncolt szem emelkedett Piroska felé.

– Kiraboltak, megloptak, mindenemet elrabolják! – buggyant ki erre Piroskából. Lecsapta az ablak elé szerelt kis fatálcára a markában szorongatott pénzt, és elrohant. Egy pillanat választotta el, hogy zokogása ne fajuljon olyan eszeveszett sikongássá, mint annak idején a piactéren, a kofák sora közt.

Pákolitz Irénke szeretett intézkedni.

A tolóablak előtt várakozókat kiküldte az udvarra. Az előszobaajtóra ráfordította a kulcsot: a hang kihallatszhatott, márpedig ezt a telefonálást hivatalból bizalmasnak ítélte.

Maga beszélt a mocsányi postával, majd a rendkívüli esetre való tekintettel az őrszel. Szeretett komoly híreket is tudatni.

Senki sem nevetett azon a maskarán, amelybe öltözve még aznap két komoly, barna arcú férfi gyalogolt a Menyőd felé emelkedő országút porában. Megfordulni is csak óvatosan fordultak meg az emberek ez után a különös bohócköntös után.

Fejfedője annak keskeny karimájú tiroli tehénpásztorkalap volt, haragoszöld színben. Nem szalag kerítette, hanem vastagra font zsinór; csokorra kötött végén az erdészek kedvenc díszmakkja csüngött. A kalap, amely mindenhova illett, csak erős napfényű vidékre nem, s amelyhez hasonlót épp itt Magyarországon soha senki sem hordott, kemény volt, mint a bádóg, s nehéz, akár az ólom. Hogy még nehezebb s még melegebb legyen, óriási tollbokréta díszítette. Ez talán délolasz eredet volt, a múlt században az ottani vándorköszörűsök viseltek tollat mesterségük ismertetőjelül. Ez az aránylag óriási köteg toll nemcsak nevetséges volt, hanem a magyar nép szemében egyúttal undort keltő is. Ez a nép ugyanis valaha szintén tűzött kalapjához tollat, de csakis nemes vadmadártollat, daruét, kócsagét. Már lúdtollat szégyen volt kitzünni. Baromfitollat e földön ugyanis valaha csak a vándor patkányirtók, görényfogók és árnyékszékisztítók hordtak. Márpedig azon a kényelmetlen paprikajancsi-süvegen is baromfitollat csillogtatott a kánikulai nap, mindegyik kalapon legalább három megboldogult kakas farkatollát.

A képtelen csákó e néhány vonásnyi rajzocskájának azért van helye a korképen, mert csak így érthető, hogy miért ítélte meg a magyar köznép azokat, akik ezt a fura találmányt fejükbe nyomták; s hogy milyen lelki elhatározáson kellett azoknak átesniük, akik ezt a fejéket mégiscsak feltették; s hogy milyen irányban alakult azok lelkiülete, akik állandóan érezve a nép véleményét, ezt az ízléstelen porsóprút mégiscsak napszámra hordták, mesterségük címerül.

A magyar csendőrség egyenruhájának kalpagja volt, valóban még monarchiabeli örökség. Vastag posztóruha, bakancs, jókora bőrtáska, ötlövetű súlyos manlicher puská és különleges szurony tartozott hozzá.

A maskarába bújtatott két férfi egyszerre lépett. Másfél órája ez volt köztük mindössze az emberi kapcsolat. Nem beszéltek. Egyik feljebbvalója volt a másiknak.

Néha kocsit hagyta el őket. Ha fölnéztek a parasztra, az tisztességtudóan homlokához értette a mutatóujját, de nem hívta őket a kocsira. Ők sem kéredzkedtek fel; nem is kéredzkedhettek volna. A szabályzat szerint a legeldugottabb őrsön is kötelező volt a napi fegyvergyakorlat. De gyakorlatul számított az ilyen távgyaloglás is. Kettesben is úgy meneteltek, mintha egy ezred közepén haladtak volna.

Az idősebbet, a tiszthelyettest Szabó Vendelnek hívták. Ez valamikor béreslegény volt. Még hozzá törzsökös pusztai család sarja, mint neve is mutatta: akkoriban már csak azok keresztelték gyermeküket az állatok és pásztorok védőszentjének nevére. Olyan komor arccal lépdelt, mintha szünet nélkül az a húsz év előtti jelenet forogna a fejében, amikor megmondta az öccsének: az ő nyakára ne járjanak, tudni sem akar arról a koszba

ragadt retyerutyájáról! Föl valahová a Rába-vidékre valónak vallotta magát. A háromcsillagos neve Pintér Péter volt. Ez asztalosságot tanult, méghozzá itt, Szekszárdon, de még idejekorán ráébredt, hogy se kedve, se kézügyessége a gyaluhoz. Szeptemberben készült magánvizsgázni a harmadik polgáriból, s most a der-die-das-szal próbálta megbarátkoztatni a fejét, azzal a képtelen ötlettel, hogy van beszéd, van beszélt nyelv, amelyben az asztalnak meg a széknek is éppúgy neme lehet, akár az embernek meg az állatnak. Ha ez a valóban megemészthetetlen dolog kavics lett volna, akár akaratos állával is szétrágta volna. Képzeletével képtelen volt megragadni, hiába szorítgatta szemöldökjeit szinte ökölszerűen.

Folyt róluk az izzadság, válluk bőre égett a puskaszíj meg a táskaszíj alatt. Mire Menyődbe beértek, nem felülről, hanem az alsó utcán át, amerre a patak már teljesen nagymosások szappanos leveként kanyarog, pontosan olyanok voltak, amilyenek nevelőik és irányítóik kívánták őket.

Nem a nagyvendéglőbe mentek, hanem először is a községházára. Volt nekik itt egy vállatoszobájuk a folyosó végén, a tanácsterem és a szertár között. Lerakodtak. A bohóckorona vörös karikat vágott fehér homlokukba. Bementek a főjegyzőhöz.

A falu rögtön észrevette, hogy testébe idegen anyag került. Külsőleg semmi sem mutatta a rendkívüli eseményt. De bent, a házak és a szívek bensejében a két egyenruha megjelenése okozott akkora zsongást, mint ha egy méhkas kapuján egyszerre két darázs is besétálna.

Hogy Piroska mit telefonáltatott s miket mondott délelőtt a postán, azt délre már az alsó utca legszélső házában is tudták. Ebben az alsó utcában jobbra kis parasztlaktak. Errefelé ritka volt a vaskerítés, a vasból való zsalu ha akadt is, rozsdá marta. Az asszonyok korhadt deszkapalánkok réseiből, a férfiak maguk eszkábálta görék mögül nézték annak a két barna képű férfinak a bevonulását, akiknek bohózati felékesítése itt már régóta csak félelmesen hatott; még járásuk is baljóslatúbb volt mások járásánál, például Sisitka tanító úr járásánál is, pedig az még náluk is keményebben vágta ki a lépést.

De mintha a délelőtt történekről valami titkos rádió csak a falu szegényebb részét tudatta volna.

Ökrös Gyula hosszú percekig gyakorolta – mesterileg – azt a mindentudó homlok-ráncolást, azt a „helyesen mondd fel”-szerű bólingatást, amíg világosodni kezdett neki, miről is van szó, mit is akar ez a bikaképű tiszthelyettes. Homlokán éppúgy göndörödtek a fürtöcskék, akár a bika két szarva közt.

A csendőr első ajánlatát ösztönösen elhárította.

– Semmi esetre se helyeselném!

Fogalma sem volt, mit nem helyesel. De már fentről hallgatta a folytatást. Nyeregben volt.

Nem voltak jó barátságban. A tiszthelyettes helyesen érezte, hogy a főjegyző őt holmi seregterelő kutyának tekinti a maga számadói karámja körül. Pedig hát nem volt alárendeltje: külön-külön szólva kapcsolódtak a „felsőbbbségek”-hez. Egymástól függetlenek voltak. Sőt! Szabó tiszthelyettes bepillantott Ökrös főjegyző úr bizonyosfajta minősítésébe. Úgy fordult, hogy a kerületi közigazgatási értekezleten Ökrösnek egymás után kétszer is fel kellett szólalnia. Az urak annyit emlegették a népet, a mi józan parasztságunkat, hogy Ökrös nemcsak az értekezleten, hanem a vacsorai elköszöntők során is megemlítette s „szerény büszkeséggel” vállalni merte „egyszerű származását”: mintegy az „eddig bizony el-elhanyagolt” paraszttársadalom nevében emelte sikerrel telt poharát a távoli asztalfő felé. Bizalmi lapjára ez a mondat került: Hajlik a kiszagdademagógiára. Figyelendő viszonya a lakossággal.

A tiszthelyettes azt ajánlotta, hogy amíg ő terepszemlére s panaszfelvételre megy, a kisbíró szólítsa be ide a községházára a falu szokásos gyanúsítottjait. A ténymegállapítás után visszajövet így rögtön megkezdhetnék a kihallgatásokat. Mert nekik kettejüknek estére okvetlen Mocsányban, az őrsön kell lenniük.

Jó, legyen a jegyző úr szava szerint. Ne bolygassák meg előre a falut. Eszerint a kisbíró is átmegy a terepszemlére, s onnan indul majd a gyanúsítottak beinvitálására.

A véletlenek sorozata volt ez a nap. A fiatal Kéri délre sem jött haza. Piroska senkinek sem önthette ki szívét. Indulata megcsitult, de mindenestül benne volt, készen az újabb felkavarodásra.

Ismerte a csendőröket. Csendőr, finánc az ő kocsmájukba tért be egy-egy megtisztelő ingyenfröccsre. De Szabó tiszthelyettes most nem kezitcsókolomozott.

– Szóval innen tűnt el a láda? – nézett a sarokba. – Kire tetszik gyanakodni?

Piroska akadozott, szemét is le-lecsukta. Nem akarta férje nagyanyja nevét kimondani. A törvénytől ő csak a saját dolgait visszaszerzését várja! Az öregasszonynak ehhez már nem lehet köze, hisz mikor elment már innen!

– Mikor tetszett észrevenni a lopást? – kérdezte Szabó tiszthelyettes.

Úgy járt a szeme, mint a jó kopóé.

– Ma reggel.

– Itt volt pontosan a kabátok alatt?

– Ott.

– S azelőtt mikor használta? Mikor nyitotta ki utoljára?

Piroskának elállt a lélegzete egy pillanatra. Hónapok óta nem nyúlt ő ahhoz a ládához.

Persze hogy az öregasszony ittléte alatt vitték el azt is. Hogy erre nem gondolt.

Már nem lehetett visszakozni. De nem is nagyon akart; olyan keserűség fogta el megint. Eszébe jutott az a damasztterítője, amelyet a plébánián látott viszont. Most eszmélt rá: hisz az is abban a ládában volt!

Öt perc sem telt el, Pintér szakaszvezető kijött a szobából; egy fejrántással magához intette Godó Mihályt, a kisbíró.

– Beviszi a községházára Tólos Benkét. Aztán jön ide vissza, de laufsritt.

Godó hamarosan ott törölgette a loholásban kiizzadt nyakát megint a kocsmá előtt.

De csak egy jó óra múlva nyílt meg újra az ajtó. Szabó tiszthelyettes kemény, egyenes léptekkel jött ki rajta; arcára a tennivalójába biztosan induló ember ábrázatát öltötte. Holott szellemileg valósággal szédelgett. Életében nem tárult még elébe ilyen bűnhalmaz. S fogalma sem volt, mibe kezd mindazzal, amit a fiatalasszonytól megtudott.

Mennek az események maguktól is.

Pintér ráförmedt a kisbíróra.

– Behozta azt az embert?

A másik véletlen, amivel ezen a napon a sors szinte tudatosan belenyúlt az emberek dolgába, az volt, hogy Godó nem találta otthon, akit keresett.

A csókásiaknak évről évre meg kellett küzdeniök, hogy a hercegségtől aratást kapjanak. Ősi tapasztalat, hogy az uradalmak a szomszédos falubelieket ne engedjék betakarító dologra a földjeikre. Csizmaszárban elhordanák a fele termést, bekötött gatyaszárban,

ingujjban, a kalap alatt, a pofazacskójukban, a nagy szellős bendőjükben! A csókásiaknak sosem volt éves szerződésük, legfeljebb hónapos, negyedéves. Rendszerint csak az utolsó pillanatban juttattak valami munkát nekik, hátha találnak addig másutt is. Ők persze tudták ezt, s a nagy zömükben a szegények nyugalmával várták ki az időt. Éhen csak nem halatják őket azoknak az óriás sárga búzaföldeknek a szélén, amelyek aratás-kor a magasból a sűrű képekkel, asztagaikkal valóban olyanok voltak, mint egy ünnepi ebédre megterített beláthatatlanul nagy asztal.

Az aratópárok már megszerveződtek. Az uradalmi intézőség azonban még mindig igyekezett elvenni az emberek szája ízét. Nyomta le a bért, amennyire lehetett. A részesek már elfogadták volna ezt is, már nagyon a napkelte előtt voltak. Mint mindig, az öreg Tólos rendezte a hadsorokat, hátulról. Rég nem volt a bandában. Pusztán régi emlékek alapján buzgólkodott érdekükben.

Igazi bandagazda így nem is volt. A bandának ugyan a Hahóti bandája volt a neve – az uradalom nyelvén: Hahóti József és munkavállaló társai – de ez a Hahóti legfeljebb lent a tarlón dirigált a maga feje után. Itthon félnaponként kikérte Benke bátyja tanácsát. Már csak azért is, mert még fiatal ember volt. Mindössze három pendelyes gyerek apja.

Éppolyan aszalt meggy soványságú volt, mint a többi csókási férfi, de izmos és fürgé, azok közül a fürgék közül való, akik mintha élveznék, hogy idefordulhatnak, odasiethetnek. Kalapja mindig a tarkóján ült. Barna homloka úgy kidomborodott, mint a cserépkor-só oldala; tenyérbe kívánczolt, akár a gyermekek homloka. Alatta egy pár okos ür-geszem.

Csak egyet kellett volna kiáltania Benke bátyja után, amikor a kisbíró felért Csókásba azzal, hogy az öreget a község házára hívatják.

Miért hívatják vajon? Csakis megint az aratás végett. Abban pedig ő maga is el tud járni, hisz épp előző este tárgyalták meg hegyiről tövire az emberekkel is, Benke bácsival is a dolgot.

Ilyen délutánfelé nyilván csak valami üzenetről lehet szó. Azért kár volna az öregnek lesántikálni.

Így történt, hogy a község háza vallatószozájában Tólos helyett ez a gyíkmozgású Hahóti állta Szabó tiszthelyettes vesébe törő pillantását.

Szabó Vendelt csak két éve helyezték erre a vidékre. Két-három hetente szokott megfordulni Menyődön. Ismerte az öreg Tólost; emlékezett erre a domború homlokú arcra is, kitűnő arcmemóriája volt.

De a nevek összefolytak emlékezetében. Amikor Tólos neve először felmerült, ködlött neki valami az öregről. Csókási! Ez volt a legfontosabb, ami az öregről kibontakozott. Emlékezete azt a most előtte álló embert is a csókásiak közé sorolta.

Mert ő már járt Csókáson, s volt véleménye a csókásiakról.

Közelebb lépett a mezétlábas férfihoz. Ott állt közvetlenül előtte.

– Mikor voltál utoljára a nagykoszmában?

A feszesen álló Hahóti lényében csak olyan rezdülés esett, mint a vitorlarúdban, mikor a szél egy félszögnyivel más irányból dől a dagadó vászonba.

Gyanús volt neki, hogy ebbe a szobába vezették. De hogy nem az aratás végett hívatták, most értette meg; azt is a csendőr hangjából s nem a szavaiból.

Véletlenül pontosan tudta, mikor járt a koszmában, mert mostanában minden vasárnap délben bement, hogy hírt kapjon az odagyűlő pusztaitól. Szemét mégis a mennyezetre irányította, olyanformán, mintha a kérdésen gondolkodnék.

Arra feszítette az agyát, mi az istent akarnak itt tőle.

Szabó Vendel finomra tökéletesedett kopószimata megérezte a rezdülést is, ezt a tettetést is. S azt is, hogy nem szabad időt engedni.

Míntha haján akarna igazítani egyet, fölemelte jobb kezét, s villámgyorsan, de teljes erejéből arcon vágta ezt az alakoskodó parasztot. Aztán éppoly gyorsan, éppoly gyakorlatlaltal visszakézből a másik oldalról is odateremtett neki, fel ne boruljon.

A mezétlábas, inas férfi épp csak szemét hunyta le, s állkapcsa izmait feszítette meg.

Hahóti Józsefet huszonhét esztendőnyi életében nem ekkor pofozták meg először. Nem először pofozták föl oly módon sem, hogy védekezésül kisujját sem volt tanácsos megemelnie. Nem először pofozták ki ok nélkül, illetve anélkül, hogy az okot akár előtte, akár utána értésére adták volna. Megpofozta, méghozzá csaknem hetenként, a mester, Buga Kálmán; megpofozta már kora gyermekkorában a harangozó, a bakter, a kisbíró. Megpofozta még az öreg tisztelendő úr is. Megpofozta kedvére az akkori jegyző apja, pusztán azon az alapon, hogy a fiának joga lett volna őt megpofoznia. Amikor legénykorában vissza akarta adni az egyik hercegi segédtsízt pofonjait, a csendőőrök akkor pofozták meg először, emlékeztetésül egy egész életre. Apja, anyja is pofozta. Pajtásai egyszer lefogták, s úgy pofozták meg. Természetesen ő is pofozott másokat; nemcsak kapásból, hanem ismerte adásból is a pofonok meg a pofozók természetét.

Merev nyakkal várta a többit. „Az anyjuk keserves úristenit – gondolta közben –, mit akarnak ezek?”

– Hova vitted azt a ládát? – üvöltött rá a tiszthelyettes.

„Miféle ládát?” – kérdezte ő a hirtelen kinyitott szemével.

Erre kapott megint kettőt; egyet jobbról, egyet balról most is.

Szabó Vendel megérezte, próbát állt ember került a kezébe. Érezte a tenyerén át is. Míntha kerítésdúc gömbjét verte volna. Az a csontos parasztarc nem hajolt el a tenyér elől, inkább elébe feszült. Ez az ember tudta, hogy ha eltakarja arcát, akkor a mellbe kap, a gyomorba, a vesébe, az ágyékba s ököllel. S puskatussal a hátba, a fejre, a lábszárcontra. S az mind ezerszerre fájdalmasabb.

– Beszélsz már? Nem beszélsz?

Hahóti elkövetett egy hibát.

Kinyitotta okos szemét. És összevont szemöldöke alól, két orcája szinte lobogó pirossága fölül értelmesen és megvetően a tiszthelyettes szemébe nézett.

Záporoztak rá az ütések. A tiszthelyettes arca is vörösbe borult; ajkát összeharapta, szájában meggyűlt hígan a nyál. Eleve érezte, milyen lelkiállapotba fog megint kerülni, s nem állt ellen neki. Zihált, egyre gyorsabban mérte csapásait, szinte önmagával versenyezve egyre dühödtebben; míntha az ütések nem csupán adta volna, hanem legalább minden másodikat ő maga kapta volna. Szét tudta volna verni ezt az ismeretlenül is oly ismerős parasztarcot.

Végre elég volt. Tenyere égett, s már vért, ronda, idegen vért fröccsentett szét azon az arcon. Az orrból csöppengett a vér. De az a nyak még mindig olyan keményen feszült, mint a kapubálvány.

– Beszélsz végre?

S hogy legalább egy szót kihúzzon belőle, hogy legalább a hangját hallja, hozzátette:

– Hogy híjnak? Ki döge vagy?

– Hahóti Józsefé, Lacza Örsébeté.

Ez szöveget ütött Szabó tiszthelyettes fejébe. S abban a pillanatban ráeszmélt: Tálos! Végigmérte a szikár embert.

– Még találkozunk. Lódulj!

De az csak állt, mint a részeg. A tiszthelyettes a tenyerébe köpött, a törülköző felé ment.

– Dobja ki – mondta hátrafordulva.

Pintér szakaszvezető vállon lódította Hahótit, aztán hátulról adott neki ő is két tenyerest, keményet, de hideget, szenvedély nélkül; érződött, neki semmi köze ehhez a fajtához, magasan fölötte áll.

Megvetésből rúgott bele az utcai kapunál. Hahóti még ott sem ébredt föl bódultságából. Csak az orrát törölgette.

– Pusztulhatsz! Haza!

Nem ártott, ha akár azon véresen megy végig a falun. Féljen, akinek van mitől.

– Mit mondtak magának, kit hozzon ide? – hallotta Pintér már a folyosó elején a tiszthelyettest, ahogy a kisbíróval üvöltözött. – Nem a Tálost üzentettem? Hülye maga?

– Menjek érte? – állta a vihart a kisbíró.

– Menjen az édes anyja keserves kínjába! – dörrent rá a harag még mindig abból a felhőből, de már valamivel tompábban.

Fél óra múlva maga a két kakastollas lépkedett – egyszerre s némán most is – a Csókási hegy felé.

Pontosan azon az útvonalon, az utcának azon az oldalán, amerre Hahóti, mintegy a véres karddal, előttük elhaladt.

7

Hogy a csendőrök vernek, sőt hogy ok nélkül is vernek, hogy néha borzalmasan vernek és kínoznak, azt Menyődön mindenki tudta. Tudta Bődör Dezső, Raynald Tibor, Pasztobányi Dönci; „kordában kell tartani a népet, kérlek” – ilyesmit válaszoltak volna, ha efelől a lelkiismeretük vagy valami marslakó megkérdi őket. Ilyesmit válaszolt volna Latinkovics Laci, a kis Fábján, sőt Bartus úr is. Tudtak róla természetesen a hölgyek is, a jegyzőné, a patikusné, a Pákolitz kisasszonyok; lelkük mélyén a férfiak szokásos durvaságai és gusztustalanságai közé sorozták. Tudtak róla a fiatal szüzek, Zsigó Jolánka és barátnői. Még az apácák is tudtak róla. Tudott róla persze Makkosy Miklós is, neki még elmékedései közben is eszébe jutott, bár prédikációiban sosem említette. „Jézust is verték”, futott át ima közben a fején aznap – még három évvel ezelőtt –, amikor meghallotta, hogy az egyik Tósoki fiút úgy megverték, hogy vállperce tört, s kórházba kellett vinni; de imája után még aznap szívélyesen fogadta a csendőrök tisztelgését. Tudott róla Herpay néni, Ángyán háziasszonya, és nagyokat sóhajtott tőle. Ha fülébe kiáltották, emlékezett rá Szaplanczy úr is, és szemét kerekre meresztve azt mondta, „Öh-hő” – amiből legfeljebb csak a felesége érezhette ki, hogy helyeslést jelent-e vagy helytelenítést. Tudtak róla Óék meg szomszédjaik is, és az újabb adatokat kiköpéssel fogadták, mert azok a hatalmas fehér kesztyűs markok őket is el-elérhették. Hogy a csendőrök és a rendőrök vernek, és kedvükre verhetnek, azt Menyődön, Magyarországon és Közép-Európában, sőt Nyugat-Európában is mindenki tudta. S abba a jelek szerint valamilyen magyarázattal bele is nyugodtak vagy bele is törődtek csaknem kivétel nélkül mindazok, akiket nem fenyegetett, hogy a csendőrök egyik percről a másikra felholtra verik. Ökrös főjegyző úr hivatali szobájában hallotta a folyosó végéről csattogó, dermesztő hatású arcütéseket. Nem először hallott ilyet. Igyekezett tovább dolgozni, olyanfajta erőfeszítéssel fogva szorosabbra a tollat, amilyennel az ugatástól felágaskodó

ló kantárszárát markolja szorosabbra az ember. Aztán felállt, járkálni kezdett, sarka kopogásával akarta elfojtani, elűzni köréből azt a kísérteties zajt, amelyről tudta, tapasztalatból is, hogy szízzavarait minden percben felidézheti. „Mit tehetek én?”, forgatta gépiesen fejében a gondolatot, de mégsem ragadta meg, mégsem gondolta végig, jól érezve, hogy ez ellen bármi keveset is akarna következetesen tenni, első cselekedetként az állását kellene odadobnia; vagyis ösztönében jól érezve azt, hogy valamiképp mégis rendben valónak tartja azt a pofozást. Fogalma sem volt, kit vernek. Egyre határozottabban, egyre elszántabban csapta sarkát a padlóra, egyre szaporábban; azt hitte, bátorsága nő; a kopogás zaját növesztette. Kezdte is egyensúlyát visszanyerni.

Hogy a csendőrök hogyan vernek, arról legtöbbit a csókásiak tudtak. Amikorra Hahóti hazaért, nem piros volt, hanem halottsápadt.

Közönynek is lehetett volna venni ezt a szűkszavúságot, ahogy elmondta, mire hívták le. „Benke bácsi itthon van?” – kérdezte. „Ne is jöjjön haza. Még nincs vége” – tette hozzá.

Fél óra múlva, amikor a két csendőr a telepre ért, a putrik apraja-nagyja fel volt készülve. Nem álltak sorfalat, de lelkületüket nézve alig különböztek egy megtizedelésre kivezényelt század katonáitól.

Maga a magasságos ég sem tudhatta, kinek az arcába zuhan bele egy csendőrököl, ki kap a gyomrába vagy lágyékába egy bakancsrúgást.

S megeshetik, hogy mindez csak a kezdet lesz.

Szabó Vendel szerette az ilyen helyzetet. Szeretett olyan házba belépni, ahol pofonra várva álltak föl a lakók.

Fölfelé ez az út nem fárasztotta el. Jó volt jönnie már a parasztporták előtt is: érezte, hogy figyelik. Attól fogva pedig, hogy a putrikat megpillantotta, a hatalomérzés angyal-szárnyai emelték.

A csendőrök nyomában egyetlenegy teremtet lélek járt csak az utcán.

– Ki ez a fiú? – álltak meg rajta a tekintetek. Léptenként balra-balra dőlve haladt, így tartva egyensúlyban a jobb kezében vitt kosarat. – Hát ez meg ki, honnan kerül elő? – kérdezték a menyődiek. Soha azelőtt nem látták. A csendőrökre tágult szemek alaposan körültapogatták.

Sanyi mit sem sejtve igyekezett előre. Szedte a két lábát, de közben azért szedte magába a látnivalót is változatlanul, fáradhatatlanul. Jövet a késése volt a gondja, de akkora, hogy szinte a látását is elfedte.

„Eredj csak a konyhába, Annus majd ad valamit” – mondta neki sietve a nénje, s már fordult is vissza a szobájukba.

Sanyi mindenkit, aki egy tető alatt élt, egy tűzhely főztjét ette, rokonságnak, egy háznépének érzett. Rokonnak vélte ezt a folyvást maga elé tekintő Annust is.

Ebéd azért volt a nagy esemény ellenére is. A postáról hazaszédelgő Piroska pontosan azt az ebédet főzte meg, amelyet előző este a kis Annussal megbeszélt. Annus szó nélkül rakta bele a szilkéket a kosárba. De a keze remegett.

– Beteg maga? – kérdezte Sanyi.

– Itt voltak a csöndérek! – sutogta fölhúzott vállai közül a kis cselédlány.

Szemét állandóan a szilkéken s a kosáron jártatva beszélni kezdett. Beletartozott ő is annak a rejtelmes huzalú s még rejtelmesebb központú telefon-hírszolgálat tagjai közé. Rettegve várta a folytatást. Végre fölnézett.

– Engem is megvernek? – kérdezte, noha még nem tudhatta, mi folyt le a község-házán.

– Már miért vernék meg? – csodálkozott rá Sanyi.

– Mert... mert...

Az öregasszony viselt dolgairól kezdett aztán beszélni. Sok mindent elajándékozott, az igaz. De hogy bolond, az nem igaz! Mért ne adhatná oda, ami az övé?

– Bolond? Ki mondja, hogy bolond?

– Mindenki itten...

Sanyi csodálkozva hallgatta. „Elajándékozta mindenét?” Ott bent a konyhában nyomasztotta, amit Annuskától megtudott. Kint az utcán egyszeriben súlyukat veszítették azok a históriák. Szinte léptenként érthetőbbek, egyszerűbbek lettek, ahogy Sanyi a házak előtt elhaladt, gondosan szemügyre véve valamennyi kiskertjét, udvarát, istálló-környékét. Nem telt be a csodálkozással. Minden, de minden udvarban külön kis istálló volt, külön kis fészer. S azok a rejtelmes kocka alakú faalkotmányok, amelyek egyik oldalán nagy kocsikerék volt odaszerkesztve, azok voltak itt a kutak! Itt nem ostorfával, gémmel húzzák fel a vizet, hanem tengellyel s kötéllel. Nem lehetett győzni elég ámulattal s elismeréssel az emberek találékonyságát.

S elég hálával. Majdnemhogy könnyek jöttek Sanyi szemébe, hogy ennyi minden dolog van a világban.

Fent a hegy gerincén az utolsó pillanatban kapott észbe, hogy neki nem balra kell térnie, fölfelé, amerre a csendőrök elfordultak, hanem jobbra, lefelé, abba az üdezőld kis völgytekenőbe. Megismerte a házat, de azt csak most látta meg rajta, hogy kéményén szélkakasképpen egy ágaskodó lapos csikó forog; mint kovács fia azt is meglátta, hogy páros vaslemezből vágják ki s szegecselték – nittelték – össze azt a csikót, de külön öröm volt ezt is észrevenni, s külön öröm az a gondolat, hogyan mondja majd el ezt otthon az apjának.

A ház előtt egy idegen öregember kisbaltával rőzsét aprított. Ennek meg a fél lába fából volt.

(Folytatása következik.)

Imre Flóra

BALLADA AZ ELSIKKASZTOTT IFJÚSÁGRÓL

Hol vannak hát a vezércikkek,
amiken olvasni tanultunk:
a sóderből itt-ott kifittyent
holmi tény-nyom, halvány vakond-út.
A szimbólumok nyelve hol van?
kihagyások és utalások –
bújtattuk a közös nyomorban
a szókimondó ifjúságot.